TÜRK KÜLTÜRÜ
İNCELEMELERİ
Dergisi

The Journal of Turkish Cultural Studies

15

Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi

Kültür Ocağı Vakfı (KOCAV) kuruluşu olan
KOCAV Yayıncılık Tanıtım, Araştırma, Eğitim Hizmetleri Ltd. Şti. yayınıdır.

Yayın Türü
İlmî ve Edebî

Dizgi-Mizanpaj
Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi Dizgi Servisi

Baskı-Cilt
Bayrak Yayımcılık Matbaa San. ve Tic. Ltd. Şti.
Küçük Ayasofya Cad. Yabacı Sokak, No: 2/1
Sultanahmet/İstanbul
Tel: 0212 638 42 02

Kapak Tasarım
Sena Ajans

ISSN 1302-4787

Yönetim Yeri/Address for Correspondence
Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi
Ayşekadın Hamamı Sokak, Nr. 26
0089894 Süleymaniye/İstanbul-TÜRKİYE

Tel: (0212) 519 99 70-1
Belgegeçer: (0212) 519 99 72

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK

Teknik Sorumlu
Yard. Doç. Dr. Recep AHISHALI
ahishali@marmara.edu.tr

Tanıtım Sorumlusu
Doç. Dr. Muzaffer DOĞAN
mdogan@marmara.edu.tr

Abone İşleri/Subscribtion
Nursel ÖMEROĞLU
nurselomeroglu@hotmail.com

© *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*
Dergimizdeki yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir.
Yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

Sayı/Issue: 15 ● 2006 GÜZ/AUTUMN

TÜRK KÜLTÜRÜ İNCELEMELERİ Dergisi

The Journal of Turkish Cultural Studies

15

HAKEMLİ VE ULUSLAR ARASI DERGİ

Bu dergi
MLA International Bibliography,
Turkologischer Anzeiger
isimli uluslar arası indeksler
ve
ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı
tarafından taranmaktadır

KOCAV
İstanbul 2006

Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi

KOCAV Adına sahibi

Dr. Ali ÜREY

aliurey@kocav.org.tr

EDİTÖRLER/EDITORS

Genel/Editor-in-chief

Doç. Dr. Nihat ÖZTOPRAK

noztoprak@marmara.edu.tr

Tarih/History	**Edebiyat/Literature**
Prof. Dr. Ali AKYILDIZ	Dr. Üzeyir ASLAN
akyildiz63@yahoo.com	*uaslan@marmara.edu.tr*

SEKRETERLER/SEKRETARIES

Tarih/History	**Edebiyat/Literature**
Dr. Mustafa KÜÇÜKAŞÇI	Dr. Hakan TAŞ
mkucukasci@marmara.edu.tr	*hakanibrahim@hotmail.com*

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ali AKYILDIZ *(Marmara Üniversitesi)*
Prof. Dr. Feridun M. EMECEN *(İstanbul Üniversitesi)*
Prof. Dr. Günay KUT *(Boğaziçi Üniversitesi)*
Prof. Dr. İlber ORTAYLI *(Galatasaray Üniversitesi))*
Prof. Dr. İsmail ÜNVER *(Ankara Üniversitesi)*
Prof. Dr. Kemal BEYDİLLİ *(Yeditepe Üniversitesi)*
Prof. Dr. Orhan BİLGİN *(Marmara Üniversitesi)*
Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY *(Gazi Üniversitesi)*
Prof. Dr. Yahya AKYÜZ *(Ankara Üniversitesi)*

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN	Prof. Dr. Cemal YILDIZ
Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALİN	Prof. Dr. Emel KEFELİ
Doç. Dr. Ahmet KANLIDERE	Doç. Dr. Muhammet GÜR
Doç. Dr. Muzaffer DOĞAN	Doç. Dr. Sebahat DENİZ
Yard. Doç. Dr. Ali KARACA	Yard. Doç. Dr. Durmuş HOCAOĞLU
Yard. Doç. Dr. Erhan AFYONCU	Yard. Doç. Dr. A. Haluk DURSUN
Yard. Doç. Dr. M. Hanefi BOSTAN	Yard. Doç. Dr. Mehmet TAŞTEMİR

Yard. Doç. Dr. Recep AHISHALI

İNGİLİZCE SORUMLULARI	**ANA DİLİ SORUMLULARI**
Doç. Dr. Ahmet KANLIDERE	Dr. Hakan TAŞ
Doç. Dr. Orhan SÖYLEMEZ	Ozan YILMAZ

YURT DIŞI TEMSİLCİLERİ/CORRESPONDENTS ABROAD

A B D / U S A
Walter G. ANDREWS
2908 131st Pl. NE
Bellevue, WA 98005 USA

İ S K O Ç Y A / S C O T L A N D
Dr. Christopher FERRARD
8 Dublin Street EH 1 3 PP
Edinburgh/SCOTLAND
e-mail: ferrard@aol.com

J A P O N Y A / J A P A N
Dr. Nobuo MISAWA
TOYO University Department of Socio-Culture System
2-11-10, Oka, Asaka-shi
SAITAMA 35-0007 JAPAN
e-mail: misawa@toyonet.toyo.ac.jp

K I B R I S / C Y P R U S
Dr. Kadir ATLANSOY
Doğu Akdeniz Üniv. Fen-Edebiyat Fak.
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Gazimağusa/KKTC Mersin 10 TR
e-mail: atlansoy@emu.edu.tr

K I R G I Z İ S T A N / K Y R G Y Z S T A N
Döölötbek SAPARALİYEV
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Kırgızistan Bişkek
Tinçtik köçüsü, 56
720000 KIRGIZİSTAN

KUVEYT / KUWAIT
Dr. Faisal ALKANDARI
Kuwait University
History Dept.
KUWAIT
e-mail: falkandari@yahoo.com

MACARİSTAN / HUNGARY
Prof. Dr. Géza DÁVİD
ELTE Török Filológiai Tanszék
Budapest
Muzeum krt, 4/D
H-1088 HUNGARY
e-mail: davidgeza@hotmail.com

SUUDÎ ARABİSTAN / SAUDI ARABIA
Dr. Mohammad M. Al-QURAINI
P.O. Box. 5074 Pin Code 31982
Al-Hassa/S. ARABIA

YUNANİSTAN / GREECE
Prof. Dr. Evangelia BALTA
Fondation Nationale de la Recherche Scientifique
48 av. Vass. Constantinou
11635 Athènes-GREECE
e-mail: evabalta@eie.gr

İÇİNDEKİLER

Tarih

M. Yaşar ERTAŞ
İstanbul-Şam Hac Güzergâhındaki Menzil Külliyelerinin Bakım ve Onarımı (1729-1732) 1-24

Yüksel ÇELİK
Tanzimat Devrinde Rüşvet-Hediye İkilemi ve Bu Alandaki Yolsuzlukları Önleme Çabaları 25-64

Safiye KIRANLAR
Uluslar Arası Saatin Kabul Edilmesi ve İleri Saat Uygulaması Kapsamında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Zaman Kavramının Şekillendirilmesi (1919-1946) 65-96

Edebiyat

Sezer Özyaşamış ŞAKAR
Anadolu Sahasında Yazılmış Bir Tarım Eseri: "Felāḥat-nāme" 97-120

Üzeyir ASLAN
XVIII. Yüzyılda Yazılmış Hülle Konulu Bir Mesnevî: Vâsık-zâde Re'fet Efendi ve Hülle-nâme'si 121-148

Bayram Ali KAYA
Klâsik Türk Şiirinde Gömlek 149-200

Halûk Harun DUMAN
Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Erzurum'da Edebiyat 201-226

Kitabiyat

Tuncay ÖĞÜN
Soykırım Reddiyesinde Ne Kadar Başarılıyız? 227-242

Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 15, İstanbul 2006, 121-148.

XVIII. Yüzyılda Yazılmış Hülle Konulu Bir Mesnevî: VÂSIK-ZÂDE RE'FET EFENDİ VE *HÜLLE-NÂME*'Sİ

Üzeyir ASLAN[*]

ÖZET

Hülle, üç talâkla boşanmış bir kadının ayrıldığı kocasına tekrar dönebilmesi için bir başka erkekle evlenmesini ifade eder. Böyle evliliğe tahlîl denir.

Hülle-nâme'nin yazarı Re'fet, XVIII. yüzyılda yaşamış bir divan şairidir. Ailesi Madrub-zâdeler olarak bilinir. Babası Vâsık Efendi ile kardeşi Erşed Efendi de şairdir.

Re'fet'in Hülle-nâme'si şimdiki bilgilerimize göre hülle konusunda yazılmış en eski edebî eserdir. Mesnevî nazım şekli ile, aruzun cedîd bahrinin feilâtün mefâilün feilün kalıbıyla kaleme alınmıştır ve 156 beyittir. Hülle-nâme, yaşanmış, gerçek bir olaya dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Hülle, hülleci, Hülle-nâme, mesnevî, Vâsık-zâde Re'fet, Vâsık Efendi, Erşed Efendi, Madrûb-zâde ailesi.

I. Giriş

Hülle (Ar. حلاه 'çözmek, açmak, sökmek, ayırmak'); serbest olmak, gevşemek, izinli olmak, helâl olmak, kadın ve silâh anlamlarına gelir. İki parçadan oluşan özel bir elbiseye de hülle denir. Bir parçası belden yukarı sırta, diğeri belden aşağıya giyilir.[1] Hukuk terimi olarak ise, üç talâkla boşanmış bir kadının ayrıldığı kocasına tekrar dönebilmesi için bir başka erkekle evlenmesini ifade eder.[2] Böyle evliliğe fıkıh literatüründe *tahlîl*

[*] Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / *uaslan@marmara.edu.tr*

[1] Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1946, I, 854.

[2] Saffet Köse, "Hülle", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 475.

'helâl kılma' denmektedir.[3] Cahiliye döneminde ve İslâmın ilk yıllarında evlenme ve boşanma konusunda erkeğe bir sınırlama yoktu. Konu istismar edildiği için kadınlar bundan büyük zarar görüyordu. Daha sonra gelen ayetler erkeğin boşama hakkını üçle sınırlandırdı.[4] Üçüncü boşamadan sonra artık aynı kadınla yeniden evlenilmeyecekti. Böylece dönüşü olmayan bir ayrılık ve evlenme yasağı söz konusu oluyordu. Aynı anda üç defa "Boş ol" demekle, erkeğin boşama hakkını kullanmış sayılacağı hükmü Hz. Ömer [591-644]'in halifeliği döneminde kabul edildi. Ayrıca söz, yemin hükmündeydi. Ancak yukarıda zikredilen ayetler bir açık kapı da bırakıyordu. Bir seferde üç boşamanın kabul edilmesi, sözün yemin hükmünde olması ve Bakara Suresi'nin ilgili ayetleri hülle âdetinin ortaya çıkmasında etkili oldu. Hülle yapılmasını isteyenler yine kocalardı. Fevrî hareket ederek kızgınlıkla karılarını boşuyor, sonra pişman olarak eski eşlerine dönmek istiyorlardı. Bunun için ise hülle gerekiyordu. Hülle, yalnız Türklerde değil diğer İslâm toplumlarında da görülen bir âdetti.[5]

Hüllenin yasaklanmış olması ve toplumda hoş görülmemesi gizli olarak yapılmasına neden olmuştur. Bazen tarafların karşılıklı anlaşması ile, bazen de bir tarafın oyuna getirilmesi ile hülle gerçekleştiriliyordu. Hülle için birlikte olma şarttı ve bir gün evli kalınıyordu.

---

[3] Tahlil tabiri mesnevîde aynen geçmektedir:

Saña zen olamaz o ḥūr-ı cemīl
İtmedükce zifāf ile taḥlīl (143. beyit)

[4] II (Bakara) 229-230: "Boşama iki defa olabilir. Ondan sonrası ya iyilikle tutmak veya geçinmek imkânsızsa güzellikle salıvermektir. Onlara verdiklerinizden bir şeyi geri almanız size helâl olmaz. Ancak erkek ve kadının, Allah'ın evlilik konusundaki sınırlarını koruyamayacaklarından korkmaları, yani birlikte yaşama ümitlerinin kalmaması durumu başka. Ey hâkimler! Siz de onların, Allah'ın evlilik hakkında koyduğu sınırları ayakta tutamamalarından korkarsanız, o zaman kadının mihri kadar fidye vererek boşanmasında veya erkeğin bir mal karşılığında karısını boşamasında ikisine de bir günah yoktur. İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Sakın onları ihlâl etmeyin. Kim Allah'ın sınırlarını çiğnerse işte onlar zalimlerin ta kendileridir. Eğer erkek bilinçli olarak üçüncü defa boşarsa, bundan sonra artık evlilik bağı kopmuş olduğundan kadın başka bir erkekle şartsız ve hilesiz evlenip, karıkoca hayatı yaşayıp da boşanmadıkça ona helâl olmaz. O ikinci koca da bunu boşarsa Allah'ın sınırları içinde duracaklarına inandıkları takdirde, eski karıkocanın birbirlerine dönmelerinde bir günah yoktur. İşte bunlar bilip anlayan bir topluluğa Allah'ın açıkladığı uyulması gereken sınırlardır." Hasan Tahsin Feyizli, *Feyzü'l-Kur'an: Kur'an-ı Kerim Meali*, 3. bs., İstanbul: Server İletişim, 2006, s. 40.

[5] Saffet Köse, *a.g.m*, s. 476.

Hülle, edebî eserlere de konu olmuştur. Reşat Nuri Güntekin [1889-1956]'in *Hülleci (1935)* ve Hüseyin Suat Yalçın [1867-1942]'ın *Hülle Yahud Kabakçı Ferhad Ağa (1910)* adlı piyesleri[6] hülleyi konu edinen başlıca eserlerdir.

Re'fet'in *Hülle-nâme*'si ise şimdiki bilgilerimize göre hülle konusunda yazılmış en eski edebî eserdir. Mesnevî nazım şekli ile, aruzun cedîd bahrinin feilâtün mefâilün feilün kalıbıyla kaleme alınmıştır ve 156 beyittir. Mesnevî, Re'fet *Divanı*'nda musammatlar bölümünde yer almaktadır.[7] Mesnevînin, *Divan*'ın tertip yılı olan 1748'de veya bundan önce yazıldığı söylenebilir.[8] Eserde, Şâhid ile Nigâr arasında vuku bulan hülle konusu ele alınır. Nigâr, kocasından boşanmış, on dört yaşında bir kızdır. Eski kocasına dönebilmesi için hülle gerekmektedir. Şâhid ile evlendirilir. Bir kumpas kurulur ve ikinci gün Şâhid, Nigâr'ı boşar. Böylece hülle gerçekleşmiş olur. Bir süre sonra pişman olan Şâhid, tertibin içinde yer alan imam efendiden oyuna getirilerek hülleye alet edildiğini öğrenir.

Re'fet Efendi'yle ilgili, *Divanının* dibacesi dışında, herhangi bir çalışma yapılmamıştır. *Divan* dibacesi, çevriyazılı ve günümüz Türkçesine aktarılmış olarak Tahir Üzgör tarafından yayımlanmıştır.[9] *Divan'ın* tamamı ise henüz neşredilmemiştir.[10]

Bu makale Re'fet'in *Hülle-nâme*'sini konu edinir. Çalışmada Re'fet'in hayatı ve eseri üzerinde durulmuş, *Hülle-nâme*'nin transkripsiyonlu metni çevirisiyle birlikte verilmiştir. Ayrıca tahlil yöntemi kullanılarak eserdeki unsurlarla ilgili teşbih ve mecazlar ortaya konmuştur.

---

[6] Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri,* 5. bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1990, s. 109, 178.

[7] Süleymaniye Ktp. Reşid Efendi Nu. 755 (Bundan sonra S kısaltması ile gösterilecektir), 27[b]. *Divan*'ın bir diğer nüshası İstanbul Üniversitesi Ktp. T. 5489'dadır. Ancak, kütüphanenin kapalı olması yüzünden nüsha görülemedi.

[8] 40[b] S'deki *Tārīḫ-i Dīvān* başlıklı kıt'adan anlaşıldığına göre *Divan*'ın tertip tarihi 1161/1748'dir.

[9] Tahir Üzgör, *Türkçe Divan Dibaceleri,* Ankara: Kültür Bakanlığı yayını, 1990, s. 482-487.

[10] *Divan* metni tarafımızdan hazırlanmaktadır. Re'fet mahlâslı şairlerden Abdullah Efendi'nin divançesi ise bir teze konu olmuştur: Hüseyin Bozkurt, *Re'fet Divançesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, 2000, 181 s.

Re'fet Efendi'nin Doğumu ve Ailesi

Asıl adı Mehmed Aziz olan Re'fet, 1136/1723'te İstanbul'da doğdu.[11] Dedesi Yusuf Efendi, Kütahyalıdır.[12] Müderrislik ve mollalık yaptı. İlâhîzâde'nin damadıydı. 1100/1688'de İstanbul Ağası[13] Yekçeşm Mehmed Ağa'nın emriyle darp edildi. Yaralı olarak kurtuldu ve "Madrûb" namı ile anılmaya başlandı. Şevval 1121/Aralık 1709'da Bağdat mollası iken öldü. Re'fet'in amcası Madrûb-zâde Ali Efendi, müderrislik yaptıktan sonra Bosna kadısı oldu ve Cemâziyelevvel 1141/Aralık 1728'de öldü.[14] Babası Mehmed Emin Vâsık, Yusuf Efendi'nin küçük oğluydu. Müderrislik yaptı.[15] Hareket-i dâhil rütbesine yükseldi.[16] Mekke kadısı iken 1165/1751'de öldü ve Mekke'de gömüldü.[17] Ehl-i marifet ve hoş sohbet

---

[11] Sadık Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâsı, İnceleme, Tenkitli Metin, İndeks, Sözlük*, Ankara: AKM yayını, 1994, s. 118. Re'fet hakkında en geniş bilgiyi Hüseyin Râmiz [1716-1783'ten sonra]'in *Âdâb-ı Zurafâ*'sında [yazılışı: 1783] buluyoruz. Râmiz, Re'fet Efendi'nin kardeşi Erşed Efendi hakkında bilgi veren tek kaynaktır. Bundan onun, Re'fet Efendi ve ailesi ile yakın ilişki içinde olduğu söylenebilir. Daha kısa bilgi veren diğer kaynaklar ise şunlardır: Müstakim-zâde Süleyman Sa'deddin [1719-1788], *Mecelletü'n-nisâb*, [yazılışı: 1762], Tıpkıbasım, Ankara: Kültür Bakanlığı yayını, 2000, yk. 228[a]; Silâhdar-zâde Mehmed Emin [öl. 1789'dan sonra], *Tezkire*, Millet Ktp. Ali Emirî Tarih Nu. 795, yk. 32[b]; Seyyid Abdulfettah Şefkat [öl. 1826], *Tezkire*, [yazılışı: 1813], Millet Ktp. Ali Emirî Nu. 770, s. 77, yk. 44[a]; Mehmed Süreyya [öl. 1908], *Sicill-i Osmanî: Tezkire-i Meşâhir-i Osmanî*, Matbaa-i Âmire, 1311/1893, II, 363 ve IV, 660; Nail Tuman [öl. 1958], *Tuhfe-i Nailî: Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, hzl. Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı, Ankara: Bizim Büro yayını, 2001, I, 295; *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu (TYDK)*, hzl. Komisyon, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1968, III, 810-811.

[12] Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, IV, 660.

[13] İstanbul ağası, Yeniçeri zabitlerinin büyüklerinden birinin unvanıydı. Acemi oğlanlarının kumandanıydı. Kadife cübbe giyerdi. Külâhının üstünde siyah tüylü bir sorguç vardı. Ayağında sarı mest papuç bulunurdu. Payitahtın merkez komutanıydı. Saray-ı Hümayun ve Matbah-ı Âmirenin odun ihtiyacını teminle görevliydi. bk. Pakalın, *a.g.e.*, II, 92.

[14] Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, IV, 660.

[15] Kadıasker Sâlim Efendi [1687-1743], *Tezkire-i Sâlim*, Der-Saadet: İkdam Matbaası, 1315/1897, s. 702.

[16] Kanunî döneminde tarîk-i tedris (öğretim yolu) on ikiye çıkarılmıştı. Hareket-i dâhil, silsilenin dördüncü mertebesindeki müderrislerin unvanıydı. Unvanlar birden on ikiye kadar şu şekilde sıralanıyordu: İbtidâ-yı hâriç, hareket-i hâriç, ibtidâ-yı dâhil, hareket-i dâhil, musile-i sahn, musile-i sahn-ı seman, ibtidâ-yı altmışlı, hareket-i altmışlı, musile-i Süleymaniye, havâmis-i Süleymaniye, Süleymaniye, dârü'l-hadis. bk. Pakalın, *a.g.e.*, I, 740.

[17] Nail Tuman, *a.g.e.*, II, 1134. Müstakim-zâde ölüm tarihini 1164/1750 olarak vermektedir, bk. Müstakim-zâde, *a.g.e.*, yk. 431[b].

biriydi.[18] Hattat[19] ve şairdi, divanı vardır.[20] Re'fet'in kardeşi Abdulhamid Erşed 1147/1734'te doğdu. Mülâzemetini[21] tamamladıktan sonra Medrese-i Hâriç'te göreve başladı.[22] 1176/1762'de öldü. Henüz 28 yaşındaydı. Yavedud İskelesi'nde Hatice Sultan Camii karşısında bulunan mezarlığa gömüldü.[23] Erşed Efendi de şairdi.[24]

---

[18] Sâlim, *a.g.e.*, s. 706. Ayrıca bk. Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, IV, 660, Ş[emseddin] Sâmî, *Kamusu'l-a'lâm,* İstanbul: Mihran Matbaası, 1316/1898, VI, 4651.

[19] Müstakim-zâde Süleyman Sa'deddin, *Tuhfe-i Hattâtîn,* İstanbul: Devlet Matbaası, 1928, 471.

[20] *TYDK*'deki bilgiye göre divanın bir nüshası İstanbul Üniversitesi Ktp. T. 2890'da kayıtlıdır. Divanda Arapça bir dibace, 1 mevlid, 4 na't, 16 kaside, 27 tarih ve 109 gazel yer almaktadır. Yazma sondan eksiktir. bk. *TYDK,* III, 761. aşağıdaki gazel Vâsık Efendi'nindir:

Yine erbāb-ı ᶜişret geldiler meclis müheyyādur
Getür sāḳī mey-i gül-gūnı kim bu başka sevdādur
Bize ṭaᶜn eyleyenler sāde dillerdür bu vādīde
Rüsûm-ı fenn-i ᶜışḳı añlamazlar bir muᶜammādur
Bilür keyfiyyetin erbāb-ı ᶜışḳuñ yine sālikler
Nī bilsün tābiş-i mihri o kim taḫḳīḳ-i aᶜmādur
Hezec: *mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün*

Ayvansarayî'de Vâsık adına bir tarih kıt'ası bulunmaktadır. Ancak divan görülemediği için manzumenin Vâsık Efendi'ye ait olup olmadığı tahkik edilemedi, bk. Fahri Ç. Derin, *Hâfız Hüseyin Ayvansarayî: Vefeyât-ı Selâtîn ve Meşâhir-i Ricâl,* İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1978, II, 388.

[21] stajerliktir, bk. Pakalın, *a.g.e.*, II, 611.

[22] İlk öğrenimin verildiği okullar, Hâriç Medreseleriydi. Bunu tamamlayanlar idadî (orta) derecesinde olan ve İbtidâ-i Dâhil denilen Dâhil Medreselerine giderdi. Buradan da yüksek öğrenim için Sahn Medresesine geçilirdi, bk. Pakalın, *a.g.e.*, I, 749.

[23] Caminin ilk bânisi Şeyh Abdulvedud'dur. Fetihe katılmıştır. Fatih devrinde yapılan bu mabedi IV. Mehmed'in kızı Hatice Sultan [öl. 1743] tamir ettirmiştir. Camiye 1738'de mihrap konulmuş, 1804'te yeniden tamir ettirilmiştir. Cami, fevkanî kârgir duvarlı, ahşap çatılı ve tuğla minarelidir. Caminin karşısında 1455'te ölen Şeyh Abdulvedud'un türbesi bulunur. Yanında Hatice Sultan çeşmesi vardır. Tahsin Öz, *İstanbul Camileri,* Ankara: Türk Tarih Kurumu yayını, 1962, I, 124; İhsan Erzi [1920-1987], *Hâfız Hüseyin: Hadîkatü'l-Cevâmi': Camilerimiz Ansiklopedisi,* İstanbul: Tercüman yayını, 1987, II, 130.

[24] Erşed Efendi'nin divanı veya başka bir eseri olup olmadığına dair kayıt yoktur. Aşağıdaki gazel onundur:

Zār-ı hezāra baḳ ḳo yeter nābe-cālığı
Saña düşürmem ey gül-i ter bī-vefālığı
Zīb-i miyāne-bend olan ḫançer-i cerīḥ
Gūyā ki baḥr-ı şīvede mercān balığı
Bāri bu nā-şenīde zemīnümle Erşedā
Erbāb-ı naẓma göstereyim ḫoş edālığı
Muzârî: *mef'ûlü fâilâtü mefâîlü fâilün*

Öğrenimi ve Görevleri

Re'fet Efendi babası tarafından yetiştirildi. Küçük yaşta mülâzım oldu. mülâzemetini Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi [1685-1753]'den yapmış olmalıdır. Ona kaside ve tarihler sunmuş,[25] bir süre sonra 1161/1748'de Hâric Medresesine atanmıştır. Zamanla kademe kademe yükselmiş, sonunda Sahn-ı Seman müderrisliğine getirilmiştir. Re'fet Efendi'nin son görevi ise, uzun müddet sürdürdüğü Balat Mahkemesi naipliğidir.[26] Ölümüne kadar bu görevde kalmıştır.

Ölümü

Re'fet Efendi 1179/1765'te taundan vefat etmiş, İstanbul Ayvansaray kapısı dışında Eyüp yolu üzerindeki mezarlığa gömülmüştür.[27]

Kişiliği

Re'fet'in edebî şahsiyeti hakkında yalnız *Hülle-nâme*'nin değerlendirilmesiyle bir hükme varmak mümkün değildir. Bunun için *Divan* 'ının baştan sona incelenmesi gerekmektedir. Ancak vezin kullanımının hatasız olması, teşbih ve mecazların uygunluğu, ifadelerin güzelliği, deyim ve tabirlerin yerinde kullanılması gibi hususlardan hareket ederek Re'fet'in iyi bir şair olduğunu söyleyebiliriz. Başta Râmiz olmak üzere hakkında bilgi veren kaynaklar da aynı kanaattedir. Meselâ Râmiz, Re'fet ile ilgili: Şiir ve inşâda mahâret sahibidir; pâkize-hayâl, fenn-i târihde izhâr-ı kemâldir; güzel huylu, hoş sohbet biridir; şirin-tekellümdür, ahbabla sohbeti sever; demektedir.[28]

Kâtip-zâde Mehmed Refî' Efendi reîsü'l-etıbbâ olunca Erşed Efendi, *Re'îsü'l-ḥāẕıḳîn* tarih mısraını söylemiş. Şiir ve inşâda bînazîr, mâlik-i rikāb-ı hüsn-i ta'bîr imiş. bk. Erdem, *a.g.e.*, s. 22.

[25] bk. S'de 18[b], 28[b], 36[b], 38[b]. Es'ad Efendi aynı zamanda şairdir. *Divan*'ı yayımlanmıştır: Muhammet Nur Doğan, *Şeyhülislâm Es'ad Efendi ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, İstanbul: MEB yayını, 1997, 366 s.

[26] Şer'î mahkemelerin hâkimlerine verilen unvandı. Anadolu ve Rumeli kadıaskerlerinin vekilliğini yaptıklarından bunlara "naip" denirdi. Taşrada kadıaskerlere vekâleten kadılık yapar, görülen davalardan harç alır, bunun bir kısmını kadıaskerlere verirlerdi, bk. Pakalın, *a.g.e.*, II, 644.

[27] Ölümüne Râmiz şu tarih mısraını söylemiştir: Getdi Re'fet hây meded

g: 20, t: 400, d: 4, i: 10, r: 200, e: 1, f: 80, t: 400, h: 5, a: 1, y: 10, m: 40, d: 4, d: 4=1179 (1765)

[28] Erdem, *a.g.e.*, s. 118.

Eseri

Re'fet Efendi'nin tek eseri *Divan*ıdır. 1161/1748'de tertip edilmiştir. Eserin şimdilik iki nüshası tespit edilmiş olup, nüshalardan biri Süleymaniye Ktp. Reşid Efendi Bl. Nu. 755'te bulunmaktadır. Bu nüshada 1 dibace, 2 na't, 17 kaside, 1 Hülle-nâme mesnevîsi, 2 arzuhâl, 4 manzume, 45 tarih, 3 tahmis, 20 beyit, 6 rubaî, 8 kıt'a, 48 müfred ve 216 gazel yer alır. Gazeller iki kısımdır. Birinci kısım ebcede göre sıralanmıştır ve her harf değişiminde birer rubaî yazılmıştır. Burada 29, ikinci kısımda ise 187 gazel vardır. Ferağ kaydından anlaşıldığına göre eser 13 Cemaziye'l-evvel 1163/21 Nisan 1750'de istinsah edilmiş olup, şairin kendi hatt-ı destiyle yazılmıştır. 92 yaprak olan nüsha 202x132-150x70 mm boyutlarındadır. İki sütun hâlinde 19 satırdır. Kâğıdı, sarımtırak Avrupa kâğıttır. Arkası ve kenarları meşin, üstü ebru kaplı, miklepli cilttir. Başta Reşid Efendi'nin vakıf mührü, sonunda ise kütüphanenin mührü vardır. Eserin başı ve sonu şu şekildedir:

Baş: Bi-smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm ḥamd-ı bī-ḥad ve sipās-ı lā-yu^{c}ad
Son: Re'fet hezār ḫ^{v}āhiş ile intiẓārda
Ey ġonçe-i ümīd açılmaz mısın daḫı

Divan'ın bir diğer nüshası İstanbul Üniversitesi Ktp. T. Nu. 5489'da bulunmaktadır. Kütüphane kapalı olduğu için yazma görülemedi. *TYDK* 'de yazma ile ilgili şu bilgiler verilmektedir: Eserde 1 mensur dibace, 2 na't, 11 kaside, 1 hülle-nâme, 3 arzuhâl, 35 tarih, 1 muhammes ve 206 gazel bulunmaktadır. Gazeller kısmında her harf değişiminde birer rubaî yazılıdır. 91 yaprak olan nüsha 249x129-172x93 mm boyutlarındadır. Nesih hatla 17 satır olarak yazılmıştır. kâğıdı, abadî taklidi kâğıttır. 1 ve 41. yaprak başlıkları nakışlı ve tezhiplidir. Kırmızı, yaldızlı, kenarları ve içi meşin cilttir. Üstü tüylü deri kaplıdır. Eserde Sultan III. Selim'in ve kütüphanenin resmî mührü vardır. Eserin başı ve sonu şu şekildedir:

Baş: Bi-smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm ġonçe-i ṣad-berg-i kelām-ı ḳadīm
Son: Baḳılsa Re'fet-i zāruñ kemāl-i defterine
Hüner ṣaḥīfesi başdan ayaġa her ġazeli[29]

[29] *TYDK*, III, 761.

Hülle-nâme Mesnevîsi

Re'fet Efendi'nin *Hülle-nâmesi*, *Divan*'ının musammatlar bölümünde yer almaktadır. [30] Mesnevî nazım şekli ile, aruzun cedîd bahrinin feilâtün mefâilün feilün kalıbıyla kaleme alınmıştır ve 156 beyittir. *Hülle-nâme*, gerçek bir olaya dayanmaktadır.[31]

a) Mesnevînin kahramanları

Mesnevînin başlıca kahramanları Şâhid ile Nigâr'dır. Şâhid; baht aynası, göz nûrudur. Bedeni aya benzer, gömleği o ayın hâlesidir. Çehresi ay ve güneş helvasıdır. İzârı gaddardır, nesrin çiçeğine benzer. Ruhu 'yanağı' çok parlaktır, gül pudrasıdır. Rûyu taze bir güldür, kızılca kıyamettir. Kâkülü, gerdan düşkünlerine bağdır, zülfü âşıklara kementtir. Ebruları gergin bir yaydır, kirpikleri kaza ve kader okudur. Gözü belâlı, fitne dolabıdır; gamzesi fitneci ve mağrurdur. Dîdesi naz kadehinden dolayı mahmurdur, nigehi yaralama girdabıdır. Dişleri temiz ve parlaktır; misk kokuludur. Ağzı misk macunudur, hokkaya benzer. Al dudağı güneş tatlısıdır. Çene çukuru parlak Nahşep kuyusudur. Gerdanı gümüş gibi parlaktır. Benleri gönül kuşlarını avlar. Sinesi gümüşten bir aynadır, aşk dudusuna güzelliği öğretir. Parlak kolu, kâfurî mumdur. Her bâzûsu muska ile süslüdür. İnciği gümüş gibi parlaktır, dökme bal mumuna benzer. Boyu, hoş hareketli bağ servisidir, Tûba'ya delildir, şimşâda benzer, nazlı bir ar'ardır. Kıl beline bahane bulunmaz. Hâline ve vasıflarına şüphe edilmez. Zayıf bülbülü düşkün eder. Lâkabı Şâhid-i bâzâr 'çarşı güzeli'dir. Kahvehanede cazibe merkezidir. Herkesi etrafında toplar. Hoş sohbettir, nîrâne oturur, naz ve işvesi taşkındır. Nazlı bir şuhtur, azarlamayı huy edinmiş genç bir dilberdir. Kemal burcunun ayıdır, sülün salınışlı bir güzeldir, şeker sözlüdür.

Nigâr ise ay parçasıdır, altın toptur. Alnı aya benzer, gerdanı işret merkezidir. Endamı pek zariftir, benzersizlik gülşeninin servisidir. Gül bahçesinde gül goncasıdır. Cânânedir, cihanda bir tanedir. İşi, gece gündüz işrettir. Genç ihtiyar herkesin kavlince bir tazedir, kitap gibi güzeldir. Hamel burcunun kutlu yıldızıdır, hilecidir, büyüleyicidir, gönülleri karıştırır. Nazlıdır, zariftir, Hüma gölgeli Anka'dır. Melek yaratılışlı bir oynaktır. Ay ve güneş onun yanında sönük kalır. Cömerttir, geleni gideni çoktur, memur kızıdır, 14 yaşındadır ve bebektir.

---

[30] 27[b] S.

[31] bk. 153, 154. beyitler.

b) Mesnevîdeki diğer kişiler

Mesnevîde Şâhid ile Nigâr dışında şu kişiler yer almaktadır:

Fertûte, Nigâr'ın annesidir. Hülleyi tertip eden de odur. Bir acuz 'kocakarı'dır. Çehresi kış akşamına benzer. Kurnazdır, hilecidir. Gülün yanında yabanî ota benzer. Zühal yıldızı gibi uğursuzdur.

Ağa, Nigâr'ın ilk kocasıdır. Kızgın bir anında üç defa "Boş ol" diyerek Nigâr'ı boşamış, daha sonra da pişman olmuştur. Nigâr'a yeniden dönebilmek için de hülleye razı olmuştur. Ağa, şehbenderdir. Çaresizdir, hayret tuzağında âvâre kalmıştır.

Kalyoncular 'gemiciler', Nigâr'ın babası ile kardeşidir. Gemici kılığına girmişlerdir. Şâhid'in Nigâr'ı boşamasını sağlamak amacıyla bir oyun tertip edilir. Oyun gereği iki gemici zifaf gecesi konağa gelecek, Nigâr da onlara işret sofrasında hizmet edecektir. Şâhid, bu durumu görünce Nigâr'dan soğuyacak ve onu boşayacaktır.

Rus Bacı, konağın câriyesidir. Şâhid'i işret odasına götürür ve ona iki gemiciye içki sunan Nigâr'ı gösterir.

Gulâm, feleğin çemberinden binlerce kez geçmiş, siyah bir köledir. Adı Sevdâ'dır. Parmakları hıyar gibi iridir. Şâhid konağa geldiğinde onu karşılar, ona Nigâr'ın armağan ettiği bohçayı verir.

İmam, tertip edilen oyunun bir parçasıdır. Yezid tabiatlı ve aşağılıktır. Şâhid, Nigâr'ı işret sofrasında görünce hemen konaktan ayrılır, kahvehaneye gider. Kahvehanedeki dostalarına durumu anlatır. O sırada imam efendi ile müezzin de oradadır. İmam efendi, Şâhid'i boşanmaya ikna eder.

Ehl-i hıbre 'bilir kişi', Nigâr'ı muayeneye gelen yaşlı kadındır. Nigâr'ın annesi Fertûte, Şâhid'i kandırabilmek için şöyle bir yalan uydurur: Nigâr birgün uyurken kâbus görür ve yatağından düşer. Bunun üzerine ehl-i hıbreyi çağırırlar. Kadın gelir, Nigâr'ı muayene eder ve bu düşme sonucu Nigâr'ın bikrinin izale olduğunu söyler.

c) Hüllenin vuku bulduğu konak

Şair, hüllenin gerçekleştiği konağı şöyle tasvir eder: Konak, yüksek bir saraydır. Bir tarafı lâlelik sümbüllük, diğer tarafı çiçekliktir. Goncası feleğin güneşi ayıdır. Sümbülü meleğin saç lülesinin kıvırcığıdır. Bahçesindeki bülbüller şevkle ah vah eder. Avlusu dileklerin doruğudur. Selsebili bir içim sudur, kevser suyuna denktir. Saf suyu zülâl gibi akar.

Havuzu dilek aynasıdır. Fevvâresi âşıklar gibi ağlamaktadır. Merdiveni istekler basamağıdır. Konağın dünyada eşi benzeri yoktur.

ç) Mesnevînin konusu

Hülle-nâme'nin konusu, Şâhid ile Nigâr arasında vuku bulan hülle olayıdır. Şâhid, genç bir delikanlıdır. Birgün kahvehanede otururken oradan geçen iki hanıma lâf atar. Bunlardan biri Nigâr, diğeri ise onun annesidir. Bir işaretle Şâhid'i yanlarına çağırırlar. Bir süre yürüdükten sonra bir sokağa girerler. Burada annesi Nigâr'ın başından geçenleri anlatır. Bir gece Nigâr uykusunda kâbus görmüştür. Kâbusun etkisiyle yataktan düşmüş ve bekâretini kaybetmiştir. Nigâr'ın annesi, bu hâliyle kabul etmesi durumunda kızını Şâhid'e verebileceğini söyler. Şâhid, teklifi kabul eder. Birlikte bir konağa giderler. Nikâh kıyılır, ziyafet verilir. Zifaf olur. Sabaha karşı Şâhid, Nigâr'ın başka bir odada iki gemiciye işret sofrası kurduğunu görür. Bunun üzerine konaktan ayrılır, kahvehaneye gider. Durumu oradaki dostlarına anlatır. Boşanması tavsiye edilir. Sonunda Şâhid, Nigâr'ı boşar. Gerçekte ise Nigâr, kocasından boşanmış genç bir duldur. Eski kocasına dönebilmesi için hülle gerekmektedir. Bir kumpas kurulur. Buna göre Nigâr'ın babası ve erkek kardeşi gemici kılığında konağa gelir. Nigâr da onlara hizmet eder. Şâhid, Nigâr'ı bu hâlde görünce ikinci gün onu boşar. Böylece hülle gerçekleşmiş olur. Bir süre sonra pişman olan Şâhid, İmam Efendi'den oyuna getirilerek hülleye alet edildiğini öğrenir.

Re'fet'in *Hülle-nâme*'si, başta mesnevînin kahramanları olmak üzere insan, sosyal hayat, inançlar ve tabiat unsurları ile ilgili teşbih ve mecazlarla yüklüdür. Ayrıca mesnevîde pek çok deyim ve tabirle karşılaşıyoruz. Aşağıda bu unsurlarla ilgili teşbih ve mecazlar, ayrıca deyim ve tabirler sıralanmıştır:

MESNEVÎDEKİ KİŞİLER[1]

Şâhid 66, 72, 78, 86, 93, 113, 122, 128, 130
- dil-dâr 3, şûh-ı nâz-perver, sitem-pîşe, tâze, dil-ber 20, dil-ber-i tezerv-hırâm 21, şûh-ı şekkerîn-güftâr 28, § gölge 38, § baht ayînesi, göz nuru 42, § hûrî 42, mest-i harâb 89, bî-çâre 122, bî-çâre Şâhid 111, § meh-i burc-ı âsmân-ı kemâl 113, gamgîn 123, magbûn 122, Şâhid-i bâzâr 3, 34, 97, 119, Şâhid-i gâfil 55, Şâhid-i miskîn 98, § ‘ilâc 145
  - cismi: § meh 9
  - çihresi: § mihr ü mâh helvâsı 8
  - ruhu: § [güneş] 12
  - rûyu: § kızılca kıyâmet 19, verd-i tarâvet 19
  - ‘izârı: § gül-i nesrîn 10
  - çeşmi: § fitne dolabı 5
  - nigehi: § hadşe girdâbı 5
  - dîdesi: § [sarhoş] 4
  - müjesi: § nâvek-i kazâ vü kader 6
  - ebruvânı: § kemân-ı saht-eser 6
  - deheni: § hokka 9, § mümessek akîde 9
  - lebi: § la’l 8, § murabbâ 8
  - zekanı: § çâh-ı Nahşeb-i eşvâk 7, § rasad-gâh-ı vuslat-ı ‘uşşâk 7
  - gerdeni: § sîm 11
  - hâli: § nokta-i hüsn 11
  - kâküli: § bend 15
  - zülfü: § kemend 15
  - sînesi: § gümüş âyîne 13
  - kâmeti: § nahl-i tûbâ 18 § serv-i bâğ-ı hoş-harekât 18
  - kaddi: § ar’ar 17, şimşâd 17
  - sâ’idi: § şem’-i kâfûrî 14
  - sâkı: § dökme bal mumu 14
  - yürüyüşü: § tezerv 21

Nigâr 28, 34, 78, 84, 86, 91, 94, 97, 114, 121, 131, 145, mekkâre, nâzenîn 28, § gül-gonçe 32, cânâne 33, kirli nigâr 34, § serv-i gülşen-i i’câz 35, ‘işve-fürûş 36, § [güneş] 38, § ay pâresi, § altûn top 43, tâze, § kitap gibi güzel 46, § zîb-i bister 47, ma’şûk 73, Nigâr-ı zarîf 84, § zîb-i visâlgâh 86, § ‘ilâc 92, § şeh-levend-i sîm-ber 94, yâr 96, hurde 105, § dünyâ 115, Nigâr-ı mekkâre 131, sûr u âşûb-zâ, sehhâre 131, zen 143, § hûr-ı cemîl 143, § Hümâ-yı evc-i visâl 152
  - cebînî: § meh 36

Fertûte ‘kocakarı’ 29, 37, 42, nahs-ı ekber, § Zühal 31, § sebz-i bîgâne 32, acûz 33, ‘acûz-ı muhîl 146
  - çihresi: § kış akşamı 30

Aga 133, derdmend 137, bâzargân 138, § Mecnûn-ı vâdi-i husrân 138, bî-çâre 140, şâh-bender-i güm-râh 142

gılyûncı ‘gemici’ 102, 116, 149

câriye 95, 97, § baş tacı 93, Urus Bacı 93

gulâm ‘köle’ 69, 72, benânı: § hıyâr-şenber 71
  - [rengi]: [kara] 70

imâm: imâm-ı Yezîd 126, pelîd 126, 127, 128, 130

mü’ezzin 109

ehl-i hıbre ‘bilir kişi’ 50, pîre-zen 51

İNANÇLAR

baht 42, § âyîne 42

dünyâ, § Nigâr 115

fitne, § kıbâb 135

hayret, § dâm 140

i’câz, § gülşen 35

kazâ vü kader: nâvek-i kazâ vü kader, § müje 6

melek: ca’d-ı zülf-i melek, § sünbül 63

[1] Rakamlar mesnevîdeki beyit numaralarını gösterir, § madde başı kelimenin mecaz anlamını ifade eder.

SOSYAL HAYAT

Akîde ‘macun’, § dehen 9
Âyîne, § sîne 13, § baht 42, âyîne-i cihân § gök 111, âyîne-i cihânı siyâh eyle-: ‘kıyameti koparmak’ 111, secencel: § havz 60
bâde 100, 101, 150
Baykara: meclis-i Baykara 101
bend, § kâkül 15
bezm 102
bister, § derd ü elem 107
câm 101, § nâz 4, câm-ı pür-şarâb 102
çeng 103
dâm, § hayret 140
def 103
dervâze, § visâl 75
dolab, § çeşm 5
[düğün], bogçe verilir 74, bogçede sırma dokuma elbise bulunur 74, nikâh kıyılır 78, akşam olunca ziyafet verilir 79, akşam namazı kılındıktan sonra misafirler ayrılır 80, damat gelinin yüzünü açar 85
Fevvâre, § çeşme-i ‘uşşâk 62
Firâş, § visâlgâh 86
gil-i hoş-bû ‘gül kozmetiği’ 12
haclegâh, § cennet 83
havz, § secencel-i maksûd 60
helvâ: mihr ü mâh helvâsı, § çihre 8
hıyâr-şenber ‘hıyar’, § benân 71
hokka, § dehen 9
hurde ‘bukağı’ 81
hücre 106
kahve-hâne 23, kahvehaneye çıkmak 108, bezm-i vâlâ 109
kat, § Anka 133
kemân, § ebruvân 6
kemend, § zülf 15
la’l, § leb 8
miftâh, § vuslat 87
mum: dökme bal mumu, § sîmîn sâk 14
mutrib 103
Nahşeb: çâh-ı Nahşeb-i eşvâk, § zekan 7
nokta: nokta-i hüsn, § hâl 11
peymâne 104, 150, peymâneyi rindâne sun- 104
pîrâhen, § hâle 9
rasadgâh: rasadgâh-ı vuslat-ı ‘uşşâk, § zekan 7
sâgar 101
sarây: sarây-ı vâlâ, kasr-ı pâk-i zer-endûd 66, kasr 67
[satır], § rişte 154
sîm, § gerden 11
surâhî 100
sûk ‘çarşı’ 21, 22
süllem ‘merdiven’, § istekler basamağı 65
şarâb 150
şem’: şem’-i kâfûrî, § sâ’id-i berrâk 14
[yazı], § zîb 154
zinâ yokuşu ‘sidik yokuşu’ 41
zeyl, § safh 155, zeyl-i safh ile mestûr eyle- 155
zukâk ‘dar sokak’ 40

İNSAN

Âşık, § bülbül-i zâr 10, çeşme-i ‘uşşâk: § fevvâre 62, dil: § murg 22, 139
âgûş, § hâle 36
derd ü elem, § bister 107
husrân, § vâdi 138
ışk, § tûtî 13
mihr, § gonçe 63
mahabbet, § çeşme-sâr 37
murabbâ ‘tatlı’, § leb 8
nâz, § câm 4
safh ‘bağışlama’, § zeyl 155
visâl, § dervâze 75
vuslat, § miftâh 87

TABİAT

âb, âb-ı kevser 61, âb-ı nâb 150
bülbül, andelîb 64, hezâr 64, bülbül-i zâr: § âşık 10
Anka, § kat 133
ar’ar, § kad 17
çeşme-sâr, § muhabbet 37
girdâb, § nigeh 5
gonçe, § mâh 63, § mihr 63, § Nigâr 32
gölge, § dil-dâr 38
gök, § âyîne-i cihân 111

gül, § Nigâr 32, verd-i tarâvet: § rûy 19, gül-i nesrîn: § izâr 10, kızılca kıyâmet:[2] § rûy 19

gülşen, § i'câz 35

güneş, § [mektep çocuğu] 8, § ruh 12, § Nigâr 38

hâle, § pîrâhen 9, § âgûş 36

Hamel, § Nigâr 31

hezâr 64

Hüma 133

mâh, § gonçe 63, meh: § cism 9, cebîn 36

murg, § dil 22, 139

nahl-i Tûbâ, § kâmet 18

sebz-i bîgâne, § Fertûte 32

serv, § Nigâr [boyu] 35, serv-i bâğ-ı hoş-harekât: § kâmet 18

sünbül § ca'd-ı zülf-i melek 63

şimşâd, § kad 17

tezerv 21

tûtî, § ışk 13

vâdi, § husrân 138

Zühal, § Fertûte 31

DEYİMLER VE TABİRLER

âh vâh et-: 51

akd et-: 'nikâhlamak' 147

altûn top: 'altın top', § Nigâr 43

ay pâresi: 'ay parçası', § Nigâr 43

âyîne-i cihânı siyâh eyle-: 'dünyası kararmak' 111

bir içim su ol-: 61

bir nazarı dünyâya gelmemiş ol-: 'benzeri dünyaya gelmemiş olmak' 57

dâm-ı hayretde âvâre kal-: 'donup kalmak' 140

dünyâ başına tar ol-: 'daralmak' 91

dünyânın aslı faslı olma-: 'dünyanın temeli olmamak' 115

el kak-: 'hizmetçi çağırmak için el çırpmak' 92

emr-i Bârî be-kavl-i Fahr-ı cihân: 'Allah'ın emri Peygamber'in kavli ile' 54

Hak safâyı müzdâd et-: 'Allah sefanızı artırsın' 110

her kelâmı sadra şifâ ver-: 'her sözü içini ferahlatmak' 129

hul'a dâmenini teşmîr eyle-: 'boşanma eteğini toplamak, başanmaya karar vermek' 151

hurdeyi düy-: 'bukağıyı düğümlemek, kendi eliyle ayağını zincirlemek' 81

hüsn-i ülfet eyle-: 'iyi geçinmek' 134

kadem bas-: 'ayak basmak, muradına ermek' 75

kahvehaneye çık-: 'kahvehaneye gitmek' 108

kesîrü'r-remâd ol-: 'âlicenap, cömert olmak' 132

kış akşamı, § (soğuk) çihre

kitap kavlince güzel ol-: 'kitap gibi güzel olmak' 46

kurta-i gûş-ı hûş ol-: 'akıl kulağına küpe olmak' 153

meclis tertip et-: 'eğlence düzenlemek' 100

mübârek bâd: 'mübarek, kutlu olsun' 110

nikâhdan geç-: 'boşanmayı kabul etmek' 121

nikâhını bağışla-: 'boşanma hakkını eşine vermek' 120

rûy-ı çarhı siyâh eyle-: 'dünyasını karartmak' 141

rûz u şeb kârı âh u zâr ol-: 'işi gece gündüz eyvah olmak' 139

sefâyı dest-âver eyle-: 'sefasını sürmek' 117

şîr ü şeker gibi imtizâc et-: 'sütle şeker gibi uyuşmak' 134

ta'bîre başla-: 'tasvire, anlatmaya başlamak' 112

üç talâkla tatlîk eyle-: 'boş ol, boş ol, boş ol diyerek boşamak' 136

vuslat anahtarını istek hazinesinin kilidine bırak-: 'birleşmek' 87

zifâf ile tahlîl et-: 'hülle ile helâl hâle getirmek'143

zîb-i rişte-i tesvîd eyle-: 'karalama ipine süs etmek, karalamak, şiir yazmak' 154

---

[2] Bir gül çeşidi olmalıdır.

II. Metin ve Çeviri

Meşnevī-i Ḥülle-nāme-i Re'fet[1]
Fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

Ey hünermend-i maᶜrifet-pīşe
V'ey suḫan-dān-ı nükte-endīşe

Ḳıl ṣımāḫ-ı revān eyle ṣafā
Söyleyem bir ḥikāye icmālā

Var idi bir zamānda bir dil-dār
Nām-ı nāmīsi Ṣāhid-i bāzār

Dīdesi cām-ı nāzdan maḫmūr
Ġamze-i fitne-sāzı ḫod maġrūr

Çeşm-i āşūbı fitne ṭolābı
Nigehi ᶜaynı ḫadşe girdābı

Ebruvānı kemān-ı saḫt-eşer
Müjeler nāvek-i ḳażā vü ḳader

Ẕeḳanı çāh-ı Naḫşeb-i eşvāḳ
Hem raṣadgāh-ı vuṣlat-ı ᶜuşşāḳ

Çihresi mihr ü māh ḥelvāsı
Leb-i laᶜli güneş murabbāsı

Bir mümessek ᶜaḳīde ḥoḳḳa dehen
Meh-i cisminde hāle pīrāhen

Gül-i nesrīn ᶜizār-ı ġaddārı
İder āşüfte bülbül-i zārı

Sīm-gerdende ḫāller gūyā
Noḳṭa-i ḥüsnini ider īmā

Ruḫ-ı pür-tābı bir gil-i ḫoş-bū
Zīb-i taᶜvīẕ-bend her bāzū

Sīnesi bir gümüşden āyīne
Ṭūṭi-i ᶜışḳ nīk ü bed-bīne

Şemᶜ-i kāfūrı sāᶜid-i berrāḳ
Dökme bir bal mumı o sīmīn-sāḳ

Gerden-i ibtilāya kāküli bend
Zülf sevdāgerān-ı vaṣla kemend[2]

---

[1] Başlık: 27ᵇ S.
[2] 28ᵃ S.

Mūmiyānında ḳīl ü ḳāl olmaz
Ḥāli evṣāfı ḫod muḥāl olmaz

Ḳad-ı şimşādı nāzenīn ᶜarᶜar
N'eyleyem örseler ṣabā ṣarṣar

Ḳāmeti serv-i bāġ-ı ḫoş-ḥarekāt
Naḫl-i ṭūbāya dāldür biʾẕ-ẕāt

Rūyı verd-i ṭarāvet olmışdur
Bir ḳızılca ḳıyāmet olmışdur

Böyle bir şūḫ-ı nāz-perver idi
Bir sitem-pīşe tāze dil-ber idi

Bir gün ol dil-ber-i tezerv-ḫırām
Cānib-i sūḳa itdi ᶜaṭf-ı licām

Sūḳı geşt ü güẕār eyleyerek
Murġ-i diller şikār eyleyerek

Vardı bir ḳahve-ḫāneye ṭoġru
Gördi erbāb-ı keyf ile ṭolu

Çıḳdı sedd-i kenār-ı dükkāna
Sūḳa ḳarşu oturdı mīrāne

Ṣāġ u ṣoldan yüridi ḳahve cibā
Hem mümessek deḫān-ı şevḳ-zidā

Ehl-i meclisle itdi dūr u dırāz
Ḫayli āfāḳī ṣoḥbete āġāz

Līk ṣoḥbet kemā-hī cilve iken
Yaᶜni farṭ-ı girişme ᶜişve iken

Gördi ol şūḫ-ı şekkerīn-güftār
İki mekkāre nāzenīn nigār

Biri bir nāzenīn ferişte-ḫıṣāl
Biri Fertūte delle-i muḥtāl

Birinüñ pek ẓarīf endāmı
Birinüñ çihresi ḳış aḫşāmı

Birisi necm-i saᶜd-ı burc-ı ḥamel
Naḥs-ı ekber birisi hemçū Zuḥal

Biri gül ġonçedür gülistāna
Biri gūyā ki sebz-i bīgāne

İkisi geldi pīş-i dükkāna
Geçiyorken[3] ᶜacūz u cānāne

Āh idüp didi Şāhid-i bāzār
Nereye ᶜazm ider bu kirli Nigār[4]

Bi'ż-żarūre olınca ḥarf-endāz
Didi ey serv-i gülşen-i iᶜcāz

Seni ey meh-cebīn-i ᶜişve-fürūş
Kim ider zīb-i hāle-i āġūş

Döndi Fertūte ardına baḳdı
Çeşme-sār-ı maḥabbeti aḳdı

Bir nigāh-ı işāret itdi hemān
Oldı yanınca sāyeveş pūyān

Ki nişīb ü firāz ḳaṭᶜ iderek
Cā-be-cā ki ḥicābı refᶜ iderek

Bir zuḳāḳa irişdiler tenhā
Ṣorma[5] kerden nişān virür gūyā

Diḳḳat itseñ hemān zinā yoḳuşı
Ana kārīzi idi ṣan aḳışı

Döndi Fertūte didi ey ḥūrī
Baḫtum āyīnesi gözüm nūrı

Ḫalf u ẓahrumdaki bu duḫter-i ḫūb
Yaᶜni ay pāresi bu altun ṭop

Duḫterümdür cihānda bir dāne
Ola dā'im vedīᶜa Yezdāna

Çārdeh sāledür niṣābında
Münḫasif meh sipihr-i tābende

Tāzedür şeyḫ u şāb ḳavlince
Bir güzeldür kitāb ḳavlince

Līk bir gice zīb-i bister idi
Der-firāş idi ḫᵛāb-perver idi

Bir sehimnāk vāḳıᶜa gördi
Bīm-i cān ile āfete irdi

Ḫod-be-ḫod câme-ḫᵛābdan zīre
Nā-gehān atdı kendüyi yire

[3] geçiyorken: geçeyorken S.
[4] 28ᵇ S.
[5] Ṣorma: +ya S.

Der-ᶜaḳab ehl-i ḫıbreyi nā-çār
Daᶜvet itdük berāy-ı istifsār

Baḳdı ol pīre-zen nigāh itdi
Fercine ṭoġru āh vāh itdi

Didi aṣlā içinde yāresi yoḳ
Bikri olmış izāle çāresi yoḳ

Böyle eyler iseñ ḳabūl eger
ᶜÖẕri ile be-muḳteżā-yı ḳader[6]

Saña tezvīc eyleyem el-ān
Emr-i Bārī be-ḳavl-i Faḫr-ı cihān

Āh idüp didi Ṣāhid-i ġāfil
Ne ki emrüñ olursa dil ḳā'il

Ṭarafeynüñ rıżāsı itdi ẓuhūr
İtdiler bir yire murūr u ᶜubūr

Vardılar bir sarāy-ı vālāya
Gelmemiş bir naẓīri dünyāya

Bir ṭaraf lālezār [u] sünbülzār
Bir ṭarafda resīde hep ezhār

Ṣan ḫıyābānı gülşen-i cennet
Virmede iki cānibe zīnet

Ḥavżı gūyā secencel-i maḳṣūd
Āb-ı nābı zulālveş mevrūd

Selsebīl ise bir içim ṣudur
Āb-ı kevşerle hem-terāzūdur

Ṣan ki fevvāresi anuñ her ān
Çeşme-i ᶜuṣṣāḳveş olur giryān

Ġonçesi līk mihr ü māh-ı felek
Sünbüli hemçū caᶜd-ı zülf-i melek

ᶜAndelībānı ṣad hezār eyler
Bang-i şevḳ ile āh u zār eyler

Süllemi pāye-i meṭālibdür
Ṣaḥnı çūn ẕirve-i me'āribdür

İtdi Ṣāhid ḳaçan ᶜalāya ṣuᶜūd
Gördi bir ḳaṣr-ı pāk-i zer-endūd

Ḳaṣra itdi teveccüh ile şitāb
Gördi ẕevḳ ü ṣafāda hep aḥbāb

[6] 29ᵃ S.

Şāhidi itdiler çūn istiḳbāl
Oldı aña maḳām ṣaff-ı niᶜāl

Nā-gehān feṯḥ olındı bāb-ı ḥarem
Ṭaşraya çıḳdı bir ġulām ol dem

İsmi Sevdā dinilse lāyıḳdur
İsmine cismi ḫod muṭābıḳdur

Her benānı ḫıyār-şenberden
Līk geçmiş hezār çenberden

Geldi Şāhid ḥużūrına o ġulām
Yir öpüp itdi aña ᶜarż-ı selām[7]

Didi maᶜṣūḳuñuz ṣenālar ider
Farṭ-ı iḫlāsla duᶜālar ider

Size bir boġçe eyledi itḥāf
Başdan ayaġa cāme-i zer-bāf

Geydi fāḫir libāsı Şāhid o dem
Başdı dervāze-i viṣāle ḳadem

Çūn-ki daᶜvet olındılar cīrān
Hep kibār u ṣıġār geldi hemān

Bir mübārek şerīf sāᶜat idi
Aḳd-ı meclis olındı iş bitdi

İtdiler Şāhide Nigārı nikāh
Oldılar dāhil-i necāt u felāḥ

Geldi aḫşām olınca ḫʸān-ı ṭaᶜām
Bir muᶜaẓẓam żiyāfet idi be-nām

Çūn olındı edā ṣalāt-ı ᶜişā
ᶜĀdet üzre vedāᶜ idüp ẓurafā

Oldı rāhī-i ḫaclegāh-ı ᶜarūs
Giderek ḫurdeyi düyer efsūs

Girdi ol ḫaclegāha şāhāne
Bir müferriḥ laṭīf kāşāne

Zeyn olınmış cidār erkānı
Cennetāsā nuḳūş-ı bünyānı

Kūşe-i hücreyi Nigār-ı ẓarīf
Eylemiş farṭ-ı nāz ile teşrīf

Biñ niyāz ile itdi refᶜ-i niḳāb
İki cānibden oldı defᶜ-i ḥicāb

[7] 29ᵇ S.

İtdi Şāhid Nigārı istifrāş
Yaᶜni zīb-i viṣālgāh-ı firāş

Ḳufl-ı genc-i merāma bī-pervā
İtdi miftāḥ-ı vuṣlatı ilḳā

Kām alup kām virdiler ol şeb
Vaṣf olınmaz bu ḳıṣṣa-i aᶜceb

Nā-gehān geldi ᶜayn-ı Şāhide ḫᵛāb
Kendüden geçdi ḥayf o mest-i ḫarāb

Bu siyāḳ üzre bir zamān geçdi
Dīdesin[8] ḫᵛābdan açup seçdi

Gördi kim yoḳ firāş içinde Nigār
Oldı dünyā o demde başına ṭar[9]

İki sūya nigāh idüp baḳdı
Gördi yoḳdur ᶜilācı el ḳaḳdı

Geldi bir cāriye Urus bacı
Didi Şāhid ki ey başum tācı

Ḳanda gitdi Nigār-ı ᶜişvegerüm
Yaᶜni ol şeh-levend-i sīm-berüm

Didi cāriye aᶜcab u aġrab
Ḳıṣṣayı duymaduñ mı daḫı ᶜaceb

Gel irā'āt idem saña yāri
Olasın ḥāle muṭṭaliᶜ bāri

Cāriye ile Şāhid-i bāzār
İtdiler cānib-i Nigārı güẕār

Gördi bir hücre Şāhid-i miskīn
Bāba āvīze perde-i sīmīn

Eyledi perdeyi nühüfte şikāf
Oldı ẓāhir cevānib ü eṭrāf

Gördi bir meclis-i ṣafā tertīb
Bāde ile ṣurāḥīler pür-zīb

Cām u ṣāġarda bādeler yek reng
Meclis-i Bayḳara ile hem-seng

İki ġılyūncı bezmde oturur
Cā-be-cā cām-ı pür şarāb yürür

[8] dīdesin: dīdesine S.
[9] 30ᵃ S.

Bir ṭarafda fiġān ider def ü çeng
Muṭrib itdükce dem-be-dem āheng

Ehl-i beytī elinde peymāne
Ṣunar erbāb-ı bezme rindāne

Ḫurdeyi ṭuydı bildi çūn cānı
Oldı ġāyet mükedder aḥvāli

Āḫır ālām eyledi ricᶜat
Hücreye ṭoġru idicek ᶜavdet

Oldı bister-nişīn-i derd ü elem
Yatdı tā ṣubḥ olınca ol pür-ġam

Seḥerī itdi ṭaşra çūn-ki ḫurūc
Eyledi pīşgāh-ı bezme ᶜurūc

Cümle yārān o bezm-i vālāda
Hem imām u mü'eẕẕin āmāde

Didiler Ṣāhid[e] mübārek bād
Eyleye Ḥaḳ ṣafāñuzı müzdād[10]

İtdi bī-çāre Ṣāhid ol dem āh
Ḳıldı āyīne-i cihānı siyāh

Başladı ser-güẕeşti taḳrīre
Vāḳıᶜ-ı ḥāli cümle taᶜbīre

Birisi didi Ṣāhide der-ḥāl
Ey meh-i burc-ı āsmān-ı kemāl

Benden eyle Nigārı istifsār
Saña aḥvāli eyleyem iḫbār

Çūn-ki yoḳ aṣl u faṣlı dünyānuñ
Kārı zīrā ki böyledür anuñ

Gice gündüz ṣafāsı ᶜişretdür
Kārı ġılyūncılarla ülfetdür

Ḥālüñe bu münāsib ise eger
Eyle sen de ṣafāñı dest-āver

Yoḳ münāsib degülse taṭlīḳ it
Līk kendüñden anı tefrīḳ it

Baḳdı gördi ki Ṣāhid-i bāzār
Çāre yoḳ oldı ᶜāḳıbet nā-çār

Anı taṭlīḳ eylerüm ammā
Ger nikāhın baġışlar ise baña

[10] 30ᵇ S.

Geçdi ol dem nikāhdan o Nigār
Oldı āḫır muḫālaᶜa der-kār

Gitdi Ṣāhid mekānına maḥzūn
Oldı bī-çāre ḥayflar maġbūn

Bir iki gün murūr idüp ġamgīn
Eyler idi fiġān u āh u enīn

Māliḫulyā mıdur ḫayāl midür
Düş mi simyā mıdur ḫayāl midür

ᶜAcabā kimden itsem istiḫbār
Kime itsem bu ḥālümi iḫṭār

Ḫāṭıra geldi çūn imām-ı Yezīd
Bilmez illā bilür ise o pelīd

Vardı beyt-i imāma çap itdi
Bir nezāketle daḳḳ-ı bāb itdi

İtdi ānīde feṭḥ-i bāb imām
Virdi Ṣāhid imāma anda selām

Eyledi ser-güẕeştin istibrā
Ki vire her kelāmı ṣadra şifā[11]

İtdi ol dem imām feṭḥ-i kelām
Didi ey Ṣāhid eyle istiᶜlām

Ehl-i beytüñ Nigār-ı mekkāre
Sūr u āşūb-zā o seḥḥāre

Kızıdur bir muḥaṣṣıluñ el-ḥaḳ
Bir keşīrü'r-remād idi el-ḥaḳ

Virdi tüccārdan bir aġaya
Ḳatı ᶜanḳā idi hümā-sāye

Bir zaman ḥüsn-i ülfet eylediler
İmtizāc itdiler çū şīr ü şeker

Zevcini birgün eyledi aġzāb
Düşdi mā-beyne fitne hemçū ḥabāb

Üç ṭalāḳ ile eyledi taṭlīḳ
Birbirinden olındılar tefrīḳ

Derdmendüñ ḥelāli oldı ḥarām
İdemez oldı hecr ile ārām

Muḳteżā-yı ᶜalāḳa bāzargān
Oldı mecnūn-ı vādi-i ḫusrān

[11] 31ᵃ S.

Rūz u şeb kārı āh u zār oldı
Çūn-ki murġ-i dili şikār oldı
N'eylesün n'işlesün o bī-çāre
Dām-ı ḥayretde ḳaldı āvāre
Dem-be-dem āh u vāh eyler idi
Rūy-ı çarhı siyāh eyler idi
Didi birgün biri aña nā-gāh
Ḥayf ey şāh-bender-i güm-rāh
Saña zen olamaz o ḥūr-ı cemīl
İtmedükce zifāf ile taḥlīl
Ṭālib-i ḥülle ol ḳo nālānı
Ber-ṭaraf ḳıl bu āh u fiġānı
Çūn olındı Nigār istimzāc
Ḥülle olınmaġa bulındı ᶜilāc
Seni bir dek ile ᶜacūz-ı muḥīl
Eyledi bir ṭarīḳ ile taḥṣīl
Saña ᶜaḳd itdiler anı gūyā
K'idesin resm-i ḥülleyi icrā
Ger iderseñ bisāṭ-ı ᶜayşı su'āl
Söyleyem saña aṣlını fī'l-ḥāl[12]
İki ġılyūncınuñ biri pederi
Hem ḳarındaşı idi daḫı biri
Şan ki peymānede şarāb idi
Bāde şeklinde āb-ı nāb idi
Bu ola saña bādi-i tenfīr
K'idesin ḫulᶜa dāmeniñ teşmīr
Çūn-ki ḫalᶜi olındı istiᶜcāl
Çıḳdı elden hümā-yı evc-i viṣāl
İşbu zībā menāḳıb-ı rengīn
Ḳurṭa-i gūş-ı hūş-ı müstemᶜīn
Semᶜ-i iẕᶜāna çūn olınca resīd
Eyledim zīb-i rişte-i tesvīd
Ne ḳadar eyledimse sehv ü ḳuṣūr
İdeler zeyl-i ṣafḥ ile mestūr
Belki birgün ola bu naẓm-ı cemīl
RE'FETā bā'iṯ-i senā-yı cezīl

[12] 31ᵇ S.

Re'fet'in Hülle-nâme'si

Ey hünerli, âdeti marifet olan, söz bilen, nükteden anlayan (kişi)!
Can kulağını ver, şenlen. Sana kısa bir hikâye anlatayım.
Bir zamanlar lâkabı Şâhid-i bâzâr olan bir dildâr vardı.
Gözü, naz kadehinden mahmur, fitneci kirpiği mağrurdu.
Belâlı gözü, fitne dolabı; bakışı, yaralama girdabıydı.
Kaşları gergin bir yay, kirpikleri kaza ve kader okuydu.
Çene çukuru parlak Nahşeb kuyusuydu, hem de âşıkların kavuşma rasathanesiydi.
Yüzü, ay ve güneş helvası; lâl dudağı güneş tatlısıydı.
Hokka(ya benzeyen) ağzı misk macunuydu. Bedeni ay, hâlesi gömleğiydi.
Gaddar yanağı, inleyen bülbülü perişan eden bir yaban gülüydü.
Gümüş gerdanındaki benler sanki güzellik noktasını ima ederdi.
Çok parlak yanağı gül kozmetiğiydi. Her pazubendi muska ile süslüydü.
Sinesi, aşk dudusunun iyiyi kötüyü gördüğü gümüşten bir aynaydı.
Berrak kolu, kâfurdan bir mumdu; o gümüşten baldırı, dökme bal mumuydu.
Kâkülü gerdan düşkünlerine bağ, saçı vuslat sevdalılarına kayıştı.
Kıl beline lâf söylenmez, hâli ve niteliklerine şüphe edilmez.
Şimşir boyu nazlı ardıçtı; neyleyeyim ki rüzgâr örseler, sarsardı.
Boyu güzel salınışlı bağ servisiydi, bizzat Tûbâ fidanına delildi.
Yüzü taze bir gül olmuştu, bir kızılca kıyamet olmuştu.
Öyle nazlı bir şuhtu, azarlamayı huy edinmiş genç bir dilberdi.
Birgün o sülün salınışlı dilber çarşı tarafına yöneldi.
Çarşıyı dolaşıp gönül kuşlarını avlayarak
bir kahvehaneye doğru yürüdü, (oranın) keyif erbabı ile dolu olduğunu gördü.
Dükkânın köşe duvarına çıktı, çarşıya karşı efendice oturdu.
Şevk artıran misk kokulu ağzından çıkanı dinlemek için kahvedekiler etrafında toplandı.
Meclis ehliyle uzun uzadıya sohbet etti.
Sohbet bu şekilde oluyorken, yani naz ve işve taşıyorken,
o tatlı sözlü şuh; hileci, oynak iki güzel gördü.
Biri melek yaratılışlı bir oynak, diğeri hileci, kurnaz bir kocakarıydı.
Birinin endamı pek zarifti, diğerinin çehresi kış akşamı (gibi sevimsizdi).

Birisi Hamel burcunun kutlu yıldızıydı, diğeri Zühal gibi büyük uğursuzluktu.
Biri gül bahçesine gül goncasıydı, diğeri sanki tuhaf bir ottu.
İkisi de dükkânın önüne geldi. Kocakarı ile cânâne geçiyorken,
çarşı güzeli "ah" edip: "Bu kirli nigâr nereye gidiyor?" dedi.
Söz gayrı ihtiyarî çıkınca: "Ey benzeri olmayan gül bahçesinin servisi,
ey nazlanan ay alınlı! Seni kim kucak hâlesine süs eder?" dedi.
Kocakarı döndü, ardına baktı; sevgi pınarları aktı.
Bir işaret bakışı attı, (Çarşı güzeli) anında gölge gibi yanına koştu.
İniş yokuş geçerek, yavaş yavaş utanma sıkılmayı kaldırarak,
ıssız, dar bir sokağa vardılar. Aman sorma, sanki (orası) umumhaneyi işaret ederdi.
(O sokak) dikkat etsen, tıpkı zina yokuşuydu; akışı ana lağım gibiydi.
Kocakarı döndü ve şöyle dedi: "Ey huri, ey bahtımın aynası, gözümün nuru!
Arkamdaki bu güzel kız, yani ay parçası bu altın top,
dünyada bir tane kızımdır, daima Allah'a emanet olsun.
On dört yaşındadır, ay ile parlak güneş ona göre sönük kalır.
Genç ihtiyar herkesin sözünce körpedir, kitap hükmünce (kitap gibi) bir güzeldir.
Ancak, bir gece döşeğin süsüydü, yataktaydı, uyku çekiyorken
korkunç bir rüya gördü, can korkusuyla belâya uğradı.
Ansızın kendini yataktan aşağı, yere attı.
Ardından çaresiz sormaya bilir kişi çağırdık.
(Gelen) kocakarı fercine doğru baktı, ah vah etti.
İçinde asla yarası yok, (ancak) kızlığı gitmiş, çaresi yok, dedi.
Böyle kader gereği olan özrüyle kabul edersen eğer,
Allah'ın emri, cihanın övüncü Hz. Muhammed'in kavliyle sana şimdi nikâhlayayım."
Gāfil Şâhid, "ah" edip: "Ne emredersen gönül razıdır" dedi.
İki tarafın rızası görüldü, bir yere geçip gittiler.
Benzeri dünyada olmayan yüksek bir köşke vardılar.
Bir tarafı lâlelik sümbüllük, bir tarafında hep çiçekler bitmiş.
Yolun iki tarafı sanki iki yöne süs veren bir cennet bahçesiymiş.
Havuzu sanki saf suyu zülâl gibi gelen bir dilek aynasıymış.
Çeşmesi, kevser suyuna denk bir içim suymuş.
Fıskıyesi sanki âşıkların gözleri gibi her an ağlarmış.

Goncası, feleğin ayı ile güneşi; sümbülü, meleğin saç lülesinin kıvırcığıymış.

Bülbülleri şevk ile yüz binlerce ah vah edermiş.

Merdiveni istekler basamağıymış, avlusu dilekler doruğuymuş.

Şâhid, yukarı çıktığında altın yaldızlı, kutsal bir köşk gördü.

Köşke doğru koştu, dostların hep keyif ve eğlencede olduğunu gördü.

Şâhid'i karşıladılar, onu en değersiz yere oturttular.

Ansızın harem kapısı açıldı, o an bir köle dışarı çıktı.

Adına Sevda denilse yakışır, ismi cismine uygundur.

Her parmağı hıyar gibiydi, ancak (feleğin) çemberinden binlerce kez geçmişti.

O köle Şâhid'in huzuruna geldi, yer öpüp selâm verdi.

"Maşukunuz size övgüler düzer, çok samimî dualar eder.

Size, baştan ayağa sırma dokuma elbise olan bir bohça armağan gönderdi" dedi.

Şâhid, anında değerli elbiseyi giydi, kavuşma kapısına ayak bastı.

Komşular davet edildiğinden, o anda büyük küçük, hepsi geldiler.

Kutlu, şerefli bir saatti; meclis kuruldu, iş bitti.

Şâhid'e Nigâr'ı nikâhladılar, kurtuluşa erdiler.

Akşam olunca sofra geldi, büyük bir ziyafetti.

Akşam namazı kılındığından âdet gereği saygın adamlar ayrıldılar.

(Şâhid) gelin odasına yollandı, git gide bukağıyı düğümlerdi, yazık.

Gelin odasına padişah gibi girdi, iç açan güzel bir yerdi.

Duvar destekleri süslenmişti, binanın nakışları cennet gibiydi.

Zarif Nigâr, odanın köşesini pek nazlı şereflendirmişti.

(Şâhid), peçeyi bin yalvarmayla açtı, iki yönden perde kalktı.

Şâhid Nigâr'ı, yani vuslat süsünü yatağa aldı.

İstek hazinesinin kilidine vuslat anahtarını çekinmeden sürdü.

O gece kâm alıp kâm verdiler, bu acayip hikâye anlatılmaz.

Ansızın Şâhid'in gözüne uyku geldi, o sarhoş kendinden geçti, yazık.

Bu şekilde bir süre geçti. (Sonra) gözünü uykudan açıp seçti.

Nigâr'ın yatakta olmadığını gördüğü an dünya başına yıkıldı.

İki tarafa dönüp baktı, ilâcının olmadığını gördü. El çırptı,

Rus Bacı cariye geldi. Şâhid: "Ey başımın tacı!

İşveli Nigârım, yani körpe güzelim nereye gitti?" dedi.

Cariye: "Çok acayip, çok garip! Hikâyeyi duymadın mı?

Gel sana yari göstereyim, hiç olmazsa hâli öğren" dedi.
Cariye ile çarşı güzeli Nigâr tarafına yürüdüler.
Zavallı Şâhid kapısında gümüş perde olan bir oda gördü.
Perdeyi gizlice araladı, her taraf göründü.
Kadehleri şarapla süslenmiş bir meclis kurulmuştu.
Camda bardakta kadehler aynı renkti. Baykara'nın meclisi değerindeydi.
İki gemici mecliste oturuyor, sıra sıra şarap dolu sürahi yürüyor.
Çalgıcı her an ahenk ettikçe bir tarafta def ile çenk feryat ediyor.
Ev halkının elinde kadeh, meclis efendilerine rindane sunuyor.
Bebeği duydu, kendi sevgilisi olduğunu bildiği için çok kederlendi.
Sonunda hücreye döndü, acıları tekrarlandı.
Gamla dolu olarak dert ve acı yatağına oturdu, sabaha değin yattı.
Seher vakti dışarı ayaklandı, eğlence meclisinin önüne ağdı.
Bütün dostlar o yüce meclisteydi, imam ve müezzin de hazırdı.
Şöyle dediler: "Ey Şâhid! Uğurlu olsun, Tanrı sefanızı artırsın".
Biçare Şâhid o an cihan aynasını karartacak bir "ah" çekti.
Macerayı anlatmaya, durumu bütünüyle söylemeye başladı.
Birisi o an Şâhid'e şöyle dedi: "Ey olgunluk göğünün burcundaki ay!
Nigâr'ı benden sor, sana ahvali bildireyim.
Dünyanın aslı faslı yoktur, onun işi böyledir.
Sefası gece gündüz içki içmek, işi gemicilerle dostluk etmektir.
Eğer hâline bu yakışırsa, sen de keyfine bak.
Yok, yakışmıyorsa boşa; onu kendinden ayır."
Çarşı güzeli baktı, gördü ki çare yok; sonunda ister istemez:
"Onu boşarım ama eğer nikâhını bana bağışlarsa" dedi.
Anında Nigâr nikâhtan vazgeçti, sonunda boşanma oldu.
Aldanmış Şâhid, çaresiz hüzünlenip mekânına gitti, yazık.
Bir iki gün gamlı geçti, ah vah edip inledi.
"Kuruntu mudur, düş müdür, simya mıdır, hayal midir?
Acaba kimden haber alsam, bu hâlimi kime sorsam" dedi.
Yezit yaratılışlı imam hatırına geldi. Bilirse ancak o alçak bilirdi.
İmam'ın evine koştu vardı, nezaketle kapıyı çaldı.
İmam anında kapıyı açtı; Şâhid, imama selâm verdi.
Her sözü gönüle şifa versin diye macerasını saymaya başladı.
O an imam söz açtı: "Ey Şâhid! Bil,
düzenbaz Nigâr, (gönlü) karıştıran o büyüleyici (güzel),

ev sahibinin kızıdır, bir memur kızıdır, gelen gideni çoktur, gerçek.
Ailesi tüccardan bir zengine verdi. (Nigâr'ın) katı, Hüma gölgeli Anka idi.
Bir zaman güzel geçindiler, süt ile şeker gibi uyuştular.
Birgün kocasını çok kızdırdı. Araya sayılamayacak kadar fitne düştü.
(Ağa) üç talakla boşadı, birbirlerinden ayrıldılar.
Dertlinin helâli haram olunca ayrılıkla duramaz oldu.
Bezirgân, sevgisinden dolayı hüsran vadisinin Mecnun'u oldu.
Gönül kuşu av olduğu için işi gece gündüz ah vah oldu.
O çaresiz, ne yapsın, ne etsin? Hayret tuzağında başıboş kaldı.
Her an ah vah ederek feleğin yüzünü karartırdı.
Birgün ansızın biri ona: "Ey yolunu kaybetmiş şehbender! Yazık sana.
Zifaf ile helâlleştirmedikçe o güzel huri sana eş olamaz.
Hülleye talip ol, inlemeyi bırak, (böylece) ah vah etmekten kurtul" dedi.
Nigâr'ın düşüncesi de öğrenilince hülle yapmaya ilâç bulundu.
Dolandırıcı kocakarı seni hile ile elde etti.
Hülle âdetini uygulaman için sanki onu sana nikâhlamışlar.
Eğer işret sofrasını sorarsan sana aslını hemen söyleyeyim:
İki denizcinin biri babası, diğeri kardeşiydi.
Sanki kadehteki şarapmış, (oysa) içki şeklinde arı suydu.
Bu senin nefretine sebep olsun, boşanma eteğini kıvırasın.
Boşanmada acele edildiği için vuslat burcunun Hüma'sı elden çıktı".
İşte bu güzel hikâye, dinleyicilerin kulağına küpe (olsun).
Anlayış(ımın) kulağına ulaşınca (onu) karalama ipinin süsü yaptım.
Ne kadar yanılıp kusur işledimse bağış eteği ile örtülsün.
Ey Re'fet! Belki birgün bu güzel nazm, çokça övülmene sebep olur.

III. Sonuç

1- Re'fet'in *Hülle-nâme*'si şimdiki bilgilerimize göre hülle konusunda yazılmış en eski edebî eserdir. Mesnevî nazım şekli ile, aruzun cedîd bahrinin feilâtün mefâilün feilün kalıbıyla kaleme alınmıştır ve 156 beyittir. Mesnevî, Re'fet *Divanı*'nda musammatlar bölümünde yer almaktadır.

2- *Hülle-nâme*, XVIII. yüzyılda yaşanmış gerçek bir olaya dayanmaktadır. Mesnevînin yazılış amacı, hülle olayını tenkit etmek ve dinleyiciye öğüt vermektir.

3- Re'fet'in *Hülle-nâme*'si, başta mesnevînin kahramanları olmak üzere insan, sosyal hayat, inançlar ve tabiat unsurları ile ilgili teşbih ve mecazlarla yüklüdür. Ayrıca mesnevîde pek çok deyim ve tâbir kullanılmıştır.

4- *Hülle-nâme*'nin yazarı Vâsık-zâde Re'fet'in hayatı, ailesi ve eseri hakkında ilk defa bu makalede toplu bilgi verilmektedir. Buna göre Re'fet Efendi XVIII. yüzyıl şairlerindendir. Aydın bir aileden gelmektedir. Babası ve kardeşi de şairdir. Re'fet Efendi'nin tek eseri *Divan*'ıdır. Şimdilik iki nüshası tespit edilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesindeki nüsha, şairin desti hattıyla yazılmıştır.

5- Yalnız *Hülle-nâme*'nin değerlendirilmesi ile Re'fet'in edebî şahsiyeti hakkında bir hükme varmak mümkün değildir. Bunun için *Divan* 'ının baştan sona incelenmesi gerekmektedir. Ancak vezin kullanımının hatasız olması, teşbih ve mecazların uygunluğu, ifadelerin güzelliği, deyim ve tabirlerin yerinde kullanılması gibi hususlardan hareket ederek Re'fet'in iyi bir şair olduğu söylenebilir. Başta Râmiz olmak üzere hakkında bilgi veren kaynaklar da aynı kanaattedir.

"A Matnavi (Masnawi) Written in the 18th Century on Interim Marriage: Vâsık-Zada Re'fet Efendi and His *Hulla-Nama*"

Abstract

Hulla means interim marriage necessary before a divorced couple can remarry. A man marries a divorced woman on condition of divorcing her in a very short time so that she can remarry her previous husband.

Hulla-nama was written by Re'fet Efendi living in the 18th century. He is a Ottoman poet just like his father Vâsik Efendi and brother Ershed Efendi.

It is known that the Hulla-nama of Re'fet Efendi is the oldest literary work about interim marriage. Its meter is aruz cadid fa'ilâtun mefâ'ilun fa'ilun. It has 156 couplets. Its subject is a real event.

Keywords

Hulla, hullaci, hulla-nama, matnavi, Vasik-zada Re'fet, Vâsik Efendi, Ershed Efendi, family of Madrûb-zada.

View publication stats